

Lagrådsremiss

Straffansvaret vid egenmäktighet med barn

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 9 januari 2014

Beatrice Ask

Göran Nilsson
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

Straffansvaret för egenmäktighet med barn ser i dag olika ut beroende på om gärningsmannen är vårdnadshavare för barnet eller inte. Om någon som inte har del i vårdnaden olovligen för bort eller undanhåller ett barn från dess vårdnadshavare döms han eller hon för egenmäktighet med barn. Har gärningsmannen själv del i vårdnaden är ansvaret för brottet begränsat till olovliga bortföranden. Att en vårdnadshavare håller kvar ett barn på en plats dit barnet ursprungligen förts i samförstånd mellan vårdnadshavarna, eller dit barnet förts under en umgängesperiod, omfattas därför inte av straffansvaret. Enligt regeringen måste det dock anses så klandervärt att en vårdnadshavare undanhåller ett barn från den andra vårdnadshavaren att också det bör vara straffbart. I lagrådsremissen föreslås därför att straffansvaret för egenmäktighet med barn när gärningsmannen själv har del i vårdnaden utvidgas till att omfatta både olovliga bortföranden och olovliga undanhållanden av ett barn.

Lagändringen föreslås träda i kraft den 1 juli 2014.

Innehållsförteckning

1	Beslut	3
2	Förslag till lag om ändring i brottsbalken	4
3	Ärendet och dess beredning	5
4	Utgångspunkter	5
5	Ett utvidgat straffansvar vid egenmäktighet med barn.....	7
6	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser	13
7	Kostnader och andra konsekvenser	13
8	Författningskommentar	14
Bilaga 1	Sammanfattning av betänkandet Fridskränkningensbrotten och egenmäktighet med barn (SOU 2011:85).....	16
Bilaga 2	Betänkandets lagförslag	17
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna.....	18

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i brottsbalken.

2 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 7 kap. 4 § brottsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 kap. 4 §¹

Den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet döms för egenmäktighet med barn till böter eller fängelse i högst ett år, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt *bortför* barnet eller om den som *skall* ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt.

Till ansvar enligt första stycket döms också den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som vårdar barnet med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, om gärningen inte utgör brott mot frihet eller främjande av flykt.

Är brott som avses i första eller andra stycket grovt, *skall* gärningsmannen dömas till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet döms för egenmäktighet med barn till böter eller fängelse i högst ett år, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt *skiljer* barnet *från den andra vårdnadshavaren* eller om den som *ska* ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt.

Är brott som avses i första eller andra stycket grovt, *ska* gärningsmannen dömas till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2014.

¹ Senaste lydelse 1993:207.

3 Ärendet och dess beredning

Regeringen beslutade den 20 maj 2010 att ge en särskild utredare i uppdrag att utvärdera tillämpningen av brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning (dir. 2010:56). I uppdraget ingick också att utreda och redovisa en bedömning av om straffansvaret för egenmäktighet med barn är lämpligt utformat vid gemensam vårdnad. Utredningen antog namnet Fridskränkingsutredningen.

Utredningen lämnade i januari 2012 betänkandet Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn (SOU 2011:85).

Utredningens förslag i fråga om straffansvaret för grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning har behandlats och lett till lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 2013 (prop. 2012/13:108, bet. 2012/13:JuU25, rskr. 2012/13:251).

I denna lagrådsremiss behandlas frågan om straffansvaret för egenmäktighet med barn när gärningsmannen har del i vårdnaden. En sammanfattning av betänkandet och dess lagförslag i berörda delar finns i *bilaga 1* respektive *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr Ju2012/424/L5).

4 Utgångspunkter

Gällande rätt

Straffbestämmelsen om egenmäktighet med barn (7 kap. 4 § brottsbalken) tar framför allt sikte på olika situationer när någon genom att hålla borta ett barn från dess vårdnadshavare gör intrång i dennes vårdnadsrätt. För egenmäktighet med barn döms den som obehörigen skiljer ett barn under 15 år från någon som har vårdnaden om barnet (första stycket första meningen). För egenmäktighet med barn döms också den som gemensamt med annan har vårdnaden om barnet och som utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför barnet (första stycket andra meningen första ledet). Straffet är för båda fallen böter eller fängelse i högst ett år eller, om brottet är grovt, fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Straffansvaret gäller också när vårdnadshavaren obehörigen bemäktigar sig barnet och själv tar sig rätt samt i vissa fall vid intrång i den faktiska vården av ett barn enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Ansvar för egenmäktighet med barn ser följaktligen olika ut beroende på om gärningsmannen har del i vårdnaden om barnet eller inte. Den som inte själv har del i vårdnaden ska dömas för egenmäktighet med barn om han eller hon *obehörigen skiljer* barnet från dess vårdnadshavare. Den som har del i vårdnaden om barnet ska däremot dömas om han eller hon utan beaktansvärt skäl *egenmäktigt bortför* barnet. Att obehörigen skilja ett barn från dess vårdnadshavare omfattar att någon – en förälder utan

del i vårdnaden eller annan – för bort barnet eller annars undanhåller det från vårdnadshavaren, exempelvis efter en avslutad umgängesperiod, förutsatt att det sker så länge och under sådana förhållanden att man verkligen kan tala om att barnet skilts från vårdnadshavaren (jfr Lagrådets yttrande i prop. 1962:10 s. B 420 och NJA 1992 s. 566). Vad som i första hand setts som ett sådant undanhållande i praxis är när någon håller barnet borta från vårdnadshavaren under sådana former att barnet får anses skilt från denne, t.ex. genom att barnet hålls dolt (NJA 1993 s. 277).

Ett bortförande i paragrafens betydelse är snävare än ett skiljande och har i praxis inte ansetts kunna bestå enbart i ett undanhållande. Som Högsta domstolen funnit utgör det inte ett bortförande om en vårdnadshavare mot den andra vårdnadshavarens vilja håller kvar barnet på en plats dit barnet ursprungligen förts i samförstånd (NJA 2006 s. 708). Inte heller det fallet att en vårdnadshavare utan den andras vetskap under en umgängesperiod för barnet till en plats där det sedan hålls kvar utgör ett bortförande. Detta gäller i vart fall om avsikten när barnet fördes till den andra platsen var att barnet skulle återlämnas när umgängesperioden var slut (NJA 2007 s. 326). Båda dessa situationer torde däremot ha utgjort ett skiljande om gärningsmannen inte haft del i vårdnaden. Ett bortförande av barnet under den tid som en rätt till umgänge förelegat torde visserligen kunna utgöra ett försök till egenmäktighet med barn, om syftet varit att skilja barnet från den andra vårdnadshavarens vård, och brottet skulle då fullbordas när barnet skulle ha återförts till den andra vårdnadshavaren (jfr det särskilda yttrandet i NJA 2007 s. 326). En vårdnadshavare som enbart håller kvar ett barn kan däremot inte straffas för egenmäktighet med barn.

Straffbestämmelsen om egenmäktighet med barn är visserligen i grunden motiverad av hänsynen till barnets bästa, men det straffrättsliga skyddsintresset är i första hand vårdnaden. Att ha vårdnaden om ett barn betyder att ha det rättsliga ansvaret för barnets person. Barnets vårdnadshavare, oftast en förälder, har både en rätt och en skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.

Ansvaret för egenmäktighet med barn är subsidiärt i förhållande till brott mot frihet. När bestämmelsen infördes valdes på förslag från Lagrådet, för att tydliggöra att den tar sikte på intrång i den rättsliga vårdnaden och inte utgör ett brott mot frihet, uttrycksättet *skiljer ett barn från den som har vårdnaden* i stället för det i lagrådsremissen föreslagna *bortför eller undanhåller barnet*.

Den skillnad i straffansvaret som gäller beroende på om gärningen utförts av en vårdnadshavare eller av någon annan torde förklaras av att vid brottsbalkens tillkomst endast gifta föräldrar kunde ha gemensam vårdnad om ett barn. Att den ena vårdnadshavaren bemäktigade sig barnet och hindrade den andra från att utöva vårdnaden kunde följaktligen bara ske i ett bestående äktenskap. Regeringen hade i lagrådsremissen inte föreslagit något straffansvar för den situationen utan enbart för det fallet att någon – exempelvis den förälder som efter äktenskapsskillnad inte längre hade del i vårdnaden om barnet – skilde barnet från den som var vårdnadshavare. Enligt Lagrådet (prop. 1962:10 s. B 420) förde det emellertid för långt att låta straffrihet gälla för en make som vid en äktenskaplig kris egenmäktigt och utan rimlig anledning tog ett barn med sig,

kanske utomlands, och då ett återförande av barnet kunde bedömas bli förenat med stora svårigheter, även om det vore uppenbart att det var den kvarvarande maken som skulle ha vårdnaden. Med hänsyn även till att ett sådant förfarande i hög grad ansågs kunna påverka barnets psykiska hälsa ansåg Lagrådet att också sådan egenmäktighet i flagranta fall borde kunna beivras. På Lagrådets inrådan infördes därför en bestämmelse om straff för en make som utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför ett barn under femton år som står under båda makarnas vårdnad, vilken i fråga om förutsättningarna för straffansvar motsvarar vad som i dag gäller för den som gemensamt med annan har vårdnaden om barnet.

Reformbehovet

Bestämmelserna om vårdnad om barn har genomgått betydande förändringar sedan straffansvaret för egenmäktighet med barn utformades och ser nu väsentligen annorlunda ut jämfört med de då gällande reglerna. Det gäller inte minst i fråga om gemensam vårdnad. Redan 1976 blev det möjligt för ogifta eller frånskilda förändrar att ha gemensam vårdnad om barnet. I dag är det naturligt att den rättsliga vårdnaden är gemensam om föräldrarna är ense om detta, oberoende av om de är eller har varit gifta med varandra eller bott tillsammans, allt under förutsättning att det är förenligt med barnets bästa. Sedan 1998 är det dessutom möjligt att avsluta om gemensam vårdnad även om en av föräldrarna motsätter sig det. De ändringar i straffbestämmelsen om egenmäktighet med barn vid gemensam vårdnad som gjorts till följd av att även ogifta föräldrar och särskilt förordnade vårdnadshavare numera kan ha gemensam vårdnad om ett barn har inte tagit sikte på de grundläggande förutsättningarna för straffansvar i dessa fall. Några särskilda överväganden har alltså inte gjorts om huruvida ändringarna i vårdnadsbestämmelserna också borde föranleda ett ändrat straffansvar vid gemensam vårdnad. Särskilt med hänsyn till att gemensam vårdnad i dag förekommer i betydande utsträckning i fall som inte förutsattes när straffbestämmelsen infördes, finns det anledning att nu överväga om och i så fall i vilken utsträckning det är motiverat att förutsättningarna för straffansvar skiljer sig åt beroende på om vårdnaden är gemensam eller inte.

Det finns däremot inte förutsättningar att i detta sammanhang göra en sådan fullständig översyn av straffbestämmelsen om egenmäktighet med barn som flera remissinstanser har efterfrågat.

5 Ett utvidgat straffansvar vid egenmäktighet med barn

<p>Regeringens förslag: Straffansvaret för egenmäktighet med barn vid gemensam vårdnad utvidgas så att det omfattar situationer när en av barnets vårdnadshavare utan beaktansvärt skäl egenmäktigt skiljer barnet från den andra vårdnadshavaren.</p>

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser har tillstyrkt eller lämnat förslaget utan erinran, däribland *Riksdagens ombudsmän (JO)*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Södertörns tingsrätt*, *Örebro tingsrätt*, *Lunds tingsrätt*, *Sundsvalls tingsrätt*, *Justitiekanslern*, *Domstolsverket*, *Åklagarmyndigheten*, *Rikspolisstyrelsen*, *Kriminalvården*, *Brottsförebyggande rådet*, *Brottsoffermyndigheten*, *Migrationsverket*, *Länsstyrelsen i Stockholms län*, *Länsstyrelsen i Östergötlands län*, *Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet*, *Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet*, *Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet*, *Juridiska institutionen vid Umeå universitet*, *Brottsofferjourernas Riksförbund*, *RFSL – Riksförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter*, *Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU)*, *Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks)*, *Sveriges advokatsamfund*, *Sveriges domareförbund*, *Sveriges Kommuner och Landsting*, *Sveriges Kvinnolobby* och *Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund*.

Hovrätten för Övre Norrland har ifrågasatt den föreslagna utvidgningen av straffansvaret. Enligt hovrätten måste det i vart fall klargöras i vilken mån och på vilket sätt vårdnads- och verkställighetsmål enligt föräldrabalken påverkas av förslaget. *Barnombudsmannen*, som i princip ställt sig positiv till att jämställa olovliga kvarhållanden med olovliga bortföranden, har anfört att det är oklart om det föreslagna straffansvaret omfattar även en boendeförälder som inte lämnar ifrån sig barnet för umgänge och att, om så ska vara fallet, det måste tydliggöras vad som ska krävas för att kvarhållandet ska anses olovligt. *Föreningen PappaBarn* och *Ett band för livet* har välkomnat utvidgningen av straffansvaret men, liksom *Föreningen Pappaliv.se*, framhållit att det inte bör göras någon skillnad mellan boendeföräldrar och umgängesföräldrar. *Socialstyrelsen* har anfört att också en vårdnadshavare som utan beaktansvärt skäl undanhåller ett barn från en umgängesförälder som inte är vårdnadshavare bör omfattas av straffansvaret. *Föreningen PappaBarn* har lämnat liknande synpunkter. *Socialstyrelsen* har också förespråkat att lagtexten utformas i närmare överensstämmelse med den familjerättsliga lagstiftningens begrepp. *Roks* har anfört att en begränsning i straffansvaret om det funnits beaktansvärda skäl bör gälla även för de fall då gärningsmannen inte har del i vårdnaden.

Skälen för regeringens förslag

Straffansvaret vid gemensam vårdnad ska utvidgas till att omfatta även ett olovligt undanhållande av ett barn

Om någon som inte har del i vårdnaden obehörigen skiljer barnet från vårdnadshavaren mera varaktigt innebär det utan tvekan ett ingrepp i vårdnadshavarens rätt. Sådana obehöriga åtgärder är och bör även i fortsättningen vara straffbara. Men också om en vårdnadshavare egenmäktigt varaktigt undanhåller barnet från den andra vårdnadshavaren innebär det ett motsvarande ingrepp. I det avseendet är det i princip utan betydelse

om ingreppet består i att barnet rent faktiskt förts bort från den andra vårdnadshavaren eller om det på annat sätt undanhålls.

Barnets bästa ska vara avgörande vid alla beslut om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2 a § föräldrabalken). Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska fästas avseende särskilt vid risken för att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa. Såväl olovliga kvarhållanden som olovliga bortföranden av barn anses således normalt stå i strid med barnets bästa. En vårdnadshavare har dessutom möjlighet att begära överflyttning av barnet till sig om den andra vårdnadshavaren utan beaktansvärt skäl för bort eller håller kvar barnet (21 kap. 8 § föräldrabalken). Barn har rätt till sina vårdnadshavare och ett agerande som innebär att ett barn skiljs från en vårdnadshavare står normalt i strid med barnets bästa.

Det framstår mot denna bakgrund inte som motiverat att straffansvaret för egenmäktighet med barn när vårdnaden är gemensam ska vara begränsat till fall av olovligt bortförande. Att den begränsningen inneburit att enskilda situationer som framstår som straffvärda faller utanför det straffbara området har också framgått i praxis (se NJA 2006 s. 708 och NJA 2007 s. 326). Det måste anses så klandervärt att skilja ett barn från en vårdnadshavare inte enbart genom att föra bort utan också genom att annars undanhålla barnet att även det sistnämnda bör vara straffbart. Intrånget i den andra vårdnadshavarens rätt kan vara lika stort och effekten för barnet torde ofta vara densamma.

Den gemensamma vårdnaden innebär en skyldighet för vårdnadshavarna att samarbeta i frågor kring barnet. Att detta inte alltid kan ske konfliktfritt är uppenbart och det är därför inte rimligt att mera allmänt straffsanktionera en bristande samarbetsförmåga kring barnet. För det fall samarbetsssvårigheterna tar sig sådant uttryck att den ena vårdnadshavaren egenmäktigt och mera varaktigt undanhåller barnet från den andra måste dock en straffsanktion anses befogad. Regeringen anser därför att straffbestämmelsen om egenmäktighet med barn vid gemensam vårdnad bör utvidgas till att också avse olovliga undanhållanden av barn, vare sig de föregåtts av ett bortförande eller inte.

När det gäller den närmare utformningen bör straffansvaret vid gemensam vårdnad som utgångspunkt motsvara vad som gäller när någon som inte har del i vårdnaden skiljer ett barn från dess vårdnadshavare. Straffansvaret bör därför, liksom när gärningsmannen saknar del i vårdnaden, omfatta fall när han eller hon egenmäktigt tar till sig barnet eller håller det kvar så länge och under sådana former att barnet verkligen kan anses skilt från den andra vårdnadshavaren. Avsikten med gärningsmannens agerande bör vara att barnet tills vidare, eller i vart fall mer än endast tillfälligt, ska vara skilt från den andra vårdnadshavaren (jfr NJA 1983 s. 750). Typexempel på sådana undanhållanden som innebär att barnet skiljs från den andra vårdnadshavaren kan vara att barnet hålls oåtkomligt för den andra på annan ort, kanske utomlands, eller annars hålls dolt (jfr NJA 1993 s. 277). Mot den bakgrunden framstår det som lämpligt att, som också utredningen har föreslagit, använda samma rekvisit – skiljer – som i första meningen i straffbestämmelsen. Straffansvaret bör alltså utformas så att en vårdnadshavare som egenmäktigt skiljer ett barn från en annan vårdnadshavare ska dömas för egenmäktighet med

barn. Därmed kommer straffansvaret när gärningsmannen har del i vårdnaden att omfatta såväl olovliga bortföranden som undanhållanden.

Barnombudsmannen och ytterligare några remissinstanser har i sammanhanget tagit upp frågan om huruvida straffansvaret bör omfatta även det fallet att en boendeförälder som gemensamt med den andra föräldern har vårdnaden om barnet inte lämnar ifrån sig barnet för umgänge. Enligt regeringen måste straffansvaret gälla oberoende av vilken förälder som skiljer barnet från den andra. Några sakliga skäl att inskränka bestämmelsens tillämpningsområde beroende på om barnet i större eller mindre utsträckning är bosatt hos den ena eller andra föräldern kan inte anses finnas, inte minst med hänsyn till att barnet kan bo växelvis hos föräldrarna eller ha ett mycket omfattande umgänge med en av dem. Regeringen vill dock understryka att ett försenat överlämnande eller återlämnande av ett barn, eller att barnet vid enstaka tillfällen inte alls lämnas för umgänge eller boende, inte bör anses innebära att barnet har skilts från den andra vårdnadshavaren på ett sådant sätt som förutsätts för straffansvar. Detta är i linje med att endast ett skiljande som varit mer än bara tillfälligt är straffbart som egenmäktighet med barn när gärningsmannen inte har del i vårdnaden. Straffansvaret för egenmäktighet med barn syftar inte till att skydda umgängesrätten som sådan. Om barnet däremot hålls kvar på ett sådant sätt och med sådan varaktighet att den andra vårdnadshavaren skiljs från möjligheterna att utöva vårdnaden bör det omfattas av straffansvaret. Agerandet kan vidare, även om det inte skulle anses vara straffbart, i vissa fall utgöra skäl för att ändra vårdnaden, boendet eller umgänget.

Av detta följer också att det inte finns anledning att nu, som några remissinstanser varit inne på, överväga att utvidga straffansvaret till att avse att vårdnadshavaren undanhåller barnet från eller på annat sätt motverkar barnets umgänge med en förälder eller annan som inte har del i vårdnaden.

En ändring i enlighet med det ovan anförda innebär alltså att bestämmelsen kommer att ta sikte på såväl olovliga bortföranden som undanhållanden som syftar till att den andra vårdnadshavaren på ett mera varaktigt sätt ska skiljas från möjligheterna att utöva vårdnaden. Detta är enligt regeringen en rimlig avgränsning. Vad *Hovrätten för Övre Norrland* anført om att en utvidgning av straffansvaret kan komma att träffa sådana situationer där föräldrarnas verkställighetsregler enligt hovrätten vore tillräckliga utgör inte ett tillräckligt skäl mot en ändring på det sätt som utredningen föreslagit, inte minst eftersom det nuvarande straffansvaret träffar motsvarande situationer när gärningsmannen inte har del i vårdnaden.

Straffansvaret för egenmäktighet med barn bör följaktligen utvidgas till att omfatta att en vårdnadshavare egenmäktigt skiljer ett barn under femton år från en annan vårdnadshavare inte enbart genom att bortföra utan också genom att på annat sätt undanhålla barnet.

Skiljandet måste ha skett utan beaktansvärda skäl

Straffansvaret för egenmäktighet med barn i ett fall när en vårdnadshavare egenmäktigt bortför barnet är i dag begränsat på så sätt att gärningen måste ha skett utan beaktansvärt skäl. Den begränsningen tar alltså inte sikte på gärningen som sådan utan på gärningsmannens motiv. Någon motsvarande begränsning gäller inte när den som inte har del i vårdnaden skiljer barnet från en vårdnadshavare. Med hänsyn till att straffansvaret nu föreslås bli väsentligen detsamma i båda fallen bör det övervägas om en sådan begränsning fortfarande ska gälla för vårdnadshavarens straffansvar. Begränsningen är motiverad av vårdnadshavarens särskilda ansvar för barnet och det finns därför inte anledning att nu överväga en sådan begränsning när gärningsmannen inte har del i vårdnaden.

Lagrådet, på vars förslag bestämmelsen om straffansvar vid gemensam vårdnad infördes, motiverade strafffriheten vid beaktansvärda skäl med att den ena maken emellanåt kan ha anledning att ta makarnas barn med sig för att skydda dem mot övergrepp eller bespara dem skadliga intryck. Därför borde motivet ha betydelse och straff borde inte dömas ut om det fanns skälig anledning för åtgärden. Bedömningen borde ske utifrån hur situationen tett sig för maken (prop. 1962:10 s. B 420). Några särskilda överväganden har inte gjorts i samband med att möjligheten till gemensam vårdnad utvidgats. Begränsningen har tolkats förhållandevis snävt i rättspraxis. Sålunda har Högsta domstolen funnit att det för straffbarhet inte krävs att gärningsmannen insett att han eller hon handlat utan beaktansvärda skäl utan att det varit tillräckligt att han eller hon varit medveten om de omständigheter som medförde att gärningen var att anse som vidtagen utan sådana skäl (NJA 1983 s. 750).

Vårdnadshavaren har, till skillnad från vad som gäller den som inte har del i vårdnaden, ett särskilt ansvar för barnets omvårdnad, trygghet och fostran samt för att barnet behandlas med aktning för sin person och egenart och inte utsätts för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Den som har vårdnaden om ett barn har vidare ett ansvar för barnets personliga förhållanden och för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter. Vårdnadshavaren ska också bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning samt svara för att barnet står under uppsikt för att hindra att barnet orsakar skada.

Frågor som rör vårdnad, boende och umgänge bör i första hand på lämpligt sätt lösas av vårdnadshavarna i samförstånd, eventuellt med hjälp av t.ex. socialnämnden. För det fall parterna inte kan enas är det domstolen som har att avgöra frågor om vårdnad, boende och umgänge. Barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut i dessa frågor. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska fästas särskilt avseende vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, samt barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling ska vårdnaden anförtros den andra föräldern ensam eller en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Parterna och andra berörda har att

rätta sig efter avgörandet. Domstolen kan också besluta om verkställighet av en dom eller ett beslut om vårdnad, boende eller umgänge. Det kan i princip inte godtas att en vårdnadshavare, sedan en domstol avgjort dessa frågor, gör en egen bedömning av vad som är bäst för barnet och handlar i strid med domstolens avgörande. För att det i en sådan situation ska anses föreligga beaktansvärda skäl – eller ett nödläge – som motiverar ett bortförande eller kvarhållande torde normalt krävas att det framkommit nya betydelsefulla uppgifter som inte varit föremål för bedömning i vårdnads-, boende- eller umgänges målet.

Om barnet, i den miljö där det vistas, eller enligt en dom eller ett avtal skulle vistas, riskerar att utsättas för övergrepp eller ohälsa eller av andra skäl utvecklas ogynnsamt och där inte får det skydd eller stöd som det behöver, kan det emellertid undantagsvis finnas utrymme att anse att det föreligger beaktansvärda skäl för en vårdnadshavare att egenmäktigt föra bort barnet till en annan miljö eller underlåta att överlämna det till den andra vårdnadshavaren (jfr NJA 1983 s. 750). Det måste dock krävas att de risker barnet löper kan antas bli undanröjda eller motverkade genom bortförandet eller kvarhållandet, samt att nyttan av agerandet är större än de negativa effekter som agerandet som sådant kan medföra för barnet.

Enligt regeringen måste det även fortsättningsvis finnas ett visst, om än begränsat, utrymme för en vårdnadshavare att vidta åtgärder som annars hade varit straffbara, om de sker i syfte att tillvarata barnets berättigade och omedelbara krav på skydd och omsorg. Olika syn på exempelvis frågor om uppfostran, kosthållning och sovtider, ogillande av den andras val av partner, eller att vårdnadshavarna inte är överens om vilket ansvar barnet själv ska ha för sina personliga angelägenheter kan däremot inte anses vara acceptabla skäl för att egenmäktigt skilja barnet från den andra vårdnadshavaren. Sådana oenigheter måste kunna hanteras inom ramen för en gemensam vårdnad.

Visserligen gäller i allmänhet att en gärning som någon begår i nöd utgör brott endast om den med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt är oförsvarlig (24 kap. 4 § brottsbalken) vilket kunde tala mot en särskild reglering. Med hänsyn till vårdnadshavarens särskilda ansvar för barnet framstår det dock som rimligt att straffansvaret för egenmäktighet med barn vid gemensam vårdnad även i fortsättningen bör avse endast gärningar som skett utan beaktansvärda skäl.

Sammanfattande bedömning

I enlighet med vad regeringen anført ovan bör alltså straffansvaret för egenmäktighet med barn när gärningsmannen har del i vårdnaden ändras så att det, liksom när någon som inte har del i vårdnaden skiljer barnet från vårdnadshavaren, omfattar såväl olovliga bortföranden som undanhållanden, dock endast om gärningen skett utan beaktansvärda skäl. Det finns inte anledning att nu föreslå några andra ändringar i paragrafen.

Regeringen föreslår därför att om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under 15 år utan beaktansvärt skäl egen-

mäktigt skiljer barnet från den andra vårdnadshavaren ska han eller hon dömas för egenmäktighet med barn.

6 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2014.

Skälen för regeringens förslag: Lagändringen bör träda i kraft så snart som möjligt. Regeringen föreslår att detta sker den 1 juli 2014. Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

7 Kostnader och andra konsekvenser

Den föreslagna ändringen i bestämmelsen om egenmäktighet med barn innebär att straffansvaret när gärningsmannen har del i vårdnaden ska omfatta att en vårdnadshavare egenmäktigt skiljer ett barn under femton år från en annan vårdnadshavare inte enbart genom att föra bort utan också genom att på annat sätt undanhålla barnet. Förslaget kan antas leda till en viss, men ändå begränsad, ökning av antalet anmälningar, utredningar och lagföringar och därmed vissa kostnadskonsekvenser för polis, åklagare, domstolar och Kriminalvården. Regeringens bedömning är att de kostnadsökningar som föranleds av lagändringen bör kunna finansieras inom ramen för befintliga anslag hos berörda myndigheter.

Utvidgningen av straffansvaret för egenmäktighet med barn kan antas bidra till att barn i mindre utsträckning skiljs i från en vårdnadshavare och att vårdnadshavare i större utsträckning ges faktisk möjlighet att fullgöra sitt vårdnadsansvar. Detta bör vara till barnets fördel.

8 Författningskommentar

Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

7 kap.

4 § Den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet döms för egenmäktighet med barn till böter eller fängelse i högst ett år, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt *skiljer* barnet från den andra vårdnadshavaren eller om den som ska ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt.

Till ansvar enligt första stycket döms också den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som vårdar barnet med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, om gärningen inte utgör brott mot frihet eller främjande av flykt.

Är brott som avses i första eller andra stycket grovt, ska gärningsmannen dömas till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

I paragrafen föreskrivs straffansvar för egenmäktighet med barn i olika situationer. Bestämmelsen i första stycket andra meningen om egenmäktighet med barn när gärningsmannen gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn har utvidgats till att omfatta vårdnadshavare som egenmäktigt skiljer ett barn under femton år från en annan vårdnadshavare, inte enbart genom att föra bort barnet utan också genom att på annat sätt undanhålla barnet. Syftet är att straffansvaret när gärningsmannen har del i vårdnaden i huvudsak ska motsvara det som enligt första meningen gäller när någon som inte har del i vårdnaden obehörigen skiljer barnet från dess vårdnadshavare. Övervägandena finns i avsnitt 5.

Straffansvaret i fall när gärningsmannen gemensamt med annan har del i vårdnaden om barnet förutsätter att gärningsmannen egenmäktigt skiljer barnet från den andra vårdnadshavaren. Ett barn kan, på motsvarande sätt som enligt första meningen, skiljas från en vårdnadshavare inte endast genom att barnet förs bort utan också genom att det på annat sätt undanhålls. Det innebär att straffansvaret omfattar inte enbart fall då gärningsmannen egenmäktigt för bort barnet med avsikten att skilja det från den andra vårdnadshavaren, utan också situationer då barnet egenmäktigt hålls kvar så länge och under sådana former att det verkligen kan anses skilt från den andra vårdnadshavaren. Typexempel på sådant skiljande, vid sidan av fall av olovliga bortföranden, kan vara att den ena vårdnadshavaren håller barnet oåtkomligt för den andra på annan ort, kanske utomlands, eller att barnet annars hålls dolt. Straffansvaret gäller oberoende av hos vilken vårdnadshavare barnet är bosatt.

Huruvida ett barn ska anses skilt från vårdnadshavaren måste bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Bestämmelsen är

avsedd att tillämpas restriktivt. Samtycke från den andra vårdnadshavaren utesluter ansvar.

Den gemensamma vårdnaden innebär ett gemensamt ansvar i fråga om vårdnadens utförande och en utgångspunkt är således, till skillnad från i de fall som avses i första meningen, att den som omfattas av straffansvaret i andra meningen själv har en rätt till delaktighet i frågor som rör barnet och ett eget ansvar för barnet. Vid bedömningen av om det är fråga om ett skiljande måste därför beaktas exempelvis hur det gemensamma vårdnadsansvaret har utövats i praktiken.

Det förutsätts inte att ett undanhållande har föregåtts av ett bortförande. Att en vårdnadshavare mot den andra vårdnadshavarens vilja håller kvar ett barn på en plats dit barnet ursprungligen förts i samförstånd mellan vårdnadshavarna, eller dit barnet förts under en umgänges- eller boendeperiod – med avsikten att barnet skulle återlämnas vid periodens slut – utan den andra vårdnadshavarens vetskap, kan således innebära att barnet skiljs från den andra vårdnadshavaren. Vidare kan ett skiljande anses föreligga även i annat fall när ett barn varaktigt hålls kvar av en vårdnadshavare och därigenom, i strid med vad som överenskommit mellan vårdnadshavarna eller gällande beslut eller avtal om boende eller umgänge, under en längre tid undanhålls från den andra vårdnadshavaren. Ett sådant skiljande torde nämligen inte sällan innebära att vårdnadshavaren, på motsvarande sätt som när barnet förts bort, på ett påtagligt sätt hindras från att utöva vårdnaden. Däremot bör det inte anses som ett skiljande om barnet överlämnas eller återlämnas för sent, eller om det vid vissa tillfällen inte alls lämnas för umgänge eller boende.

Liksom tidigare förutsätter straffansvaret när vårdnaden är gemensam att gärningen har skett utan beaktansvärda skäl. Vad som avses med beaktansvärda skäl har behandlats i avsnitt 5. Ändringarna i paragrafen syftar inte till någon ändring i det avseendet.

Åklagaren får liksom tidigare väcka åtal endast om det är påkallat ur allmän synpunkt (7 kap. 6 §).

Sammanfattning av betänkandet Fridskränk- ningsbrotten och egenmäktighet med barn (SOU 2011:85)

Uppdraget

Fridskränkingsutredningen har haft i uppdrag att *dels* utvärdera tillämpningen av brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i 4 kap. 4 a § brottsbalken, *dels* utreda och bedöma om straffansvaret för egenmäktighet med barn är lämpligt utformat vid gemensam vårdnad.

I uppdraget har ingått att ta ställning till om det finns behov av författningsändringar och i så fall lämna förslag till sådana.

Egenmäktighet med barn

Enligt den nuvarande lydelsen av straffbestämmelsen om egenmäktighet med barn i 7 kap. 4 § brottsbalken är straffansvaret olika utformat beroende av om gärningen begås av den som gemensamt med annan har vårdnaden om barnet eller av någon utan del i vårdnaden. Den som, utan att själv ha del i vårdnaden, obehörigen skiljer ett barn från dess vårdnadshavare kan dömas för egenmäktighet med barn såvida gärningen inte utgör brott mot frihet (7 kap. 4 § första stycket första meningen brottsbalken). Medan uttrycket *obehörigen skiljer* omfattar såväl bortföranden som kvarhållanden av barnet är ansvaret för den som har del i vårdnaden om barnet begränsat till bortföranden. Ansvar för egenmäktighet med barn kan enligt straffbestämmelsen således komma i fråga om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl *egenmäktigt bortför* barnet (7 kap. 4 § första stycket andra meningen brottsbalken). Om bortförandet inte skett olovligt är det alltså inte straffbart som egenmäktighet med barn att en av barnets vårdnadshavare olovligt håller kvar barnet hos sig.

Utredningen har bedömt att straffansvaret för egenmäktighet med barn vid gemensam vårdnad inte är lämpligt utformat. Vi föreslår att straffbestämmelsen ändras så att den även omfattar situationer när barn utan beaktansvärt skäl egenmäktigt hålls kvar av en av vårdnadshavarna.

Betänkandets lagförslag

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Häri genom föreskrivs i fråga om brottsbalken att 7 kap. 4 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 kap.

4 §¹

Den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet döms för *egenmäktighet med barn* till böter eller fängelse i högst ett år, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt *bortför* barnet eller om den som *skall* ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt.

Den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet döms för *egenmäktighet med barn* till böter eller fängelse i högst ett år, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt *skiljer* barnet från *den andra vårdnadshavaren* eller om den som *ska* ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt.

Till ansvar enligt första stycket döms också den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som vårdar barnet med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, om gärningen inte utgör brott mot frihet eller främjande av flykt.

Är brott som avses i första eller andra stycket grovt, *skall* gärningsmannen dömas till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Är brott som avses i första eller andra stycket grovt, *ska* gärningsmannen dömas till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2013.

¹ Senaste lydelse 1993:207.

Förteckning över remissinstanserna

Efter remiss har yttrande över betänkandet lämnats av Riksdagens ombudsmän (JO), Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Övre Norrland, Södertörns tingsrätt, Örebro tingsrätt, Lunds tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Kriminalvården, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Migrationsverket, Socialstyrelsen, Barnombudsmannen, Länsstyrelsen i Stockholms län, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Statskontoret, Ungdomsstyrelsen, Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet, Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet, Juridiska institutionen vid Umeå universitet, Diskrimineringsombudsmannen, Brottsoffersjourernas Riksförbund, RFSL – Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter, Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU), Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks), Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Sveriges Kommuner och Landsting, Sveriges Kvinnolobby och Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund.

Yttrande har också inkommit från Djurens rätt, Ett band för livet, Föreningen PappaBarn, Föreningen Pappaliv.se och ett par enskilda personer.

UNICEF Sverige har avstått från att yttra sig.

Svar har inte inkommit från Kvinnors Nätverk, Barnens Rätt i Samhället (BRIS), Riksorganisationen Män för Jämställdhet, Rädda Barnen, Röda Korset, Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Stiftelsen Manscentrum i Stockholm.